

A FOGARASI-KÁTÉ FORRÁSA ÉS A FORDÍTÁS JELLEMZÉSE.

II.

Még az 1619. évi dortrehti zsinat előtt, amelyen hivatalosan is meg tárgyalták a gyerekek, a serdültebbek és a felsőbb iskolába járók számára alkalmas kátészövegek ügyét,¹ Szenci MOLNÁR Albert már kiadta volt Herbornban *Kis Catechismus*-át az együgyűek és gyermekek épülésére.² Ennek a szövegét találjuk meg 1608-ban a hanoviai Szent Biblia és a *Szent Davidnac Soltari* mellékleteként. Megállapítható, hogy ez a kis káté a Fogarasiéval nem hozható közvetlen kapcsolatba, mert csak hatvanhat kérdést és feleletet tartalmaz s bár általános beosztása a szakaszok sorrendjének szempontjából megegyező, fogalmazása általában mégis elütő s a feleletek terjedelme is különböző. A kis káté ezenkívül szentírásbeli bizonyságokat sem tartalmaz. Ugyanigy kizárható a 203 lapot számláló és Gyulafehérvárt 1638-ban megjelent *Csecsemő Keresztyén*, amelynek szerzője KERESZTURY Pál, a Rákóczi-ház udvari papja.³

Nyilván a Fogarasi-káté előszavának egy mondata okozhatta, hogy többen Molnár Albert egykori herborni tanárát, Alstedet, tartják a latin forrásszöveg szerzőjének.⁴ Ez a mondat pedig így hangzik: „Igy találták fel ofztán az hűtnek ágazatira valo kérdéfeket, és feleleteket tudniillik a' Catéchifmuft: mely Catéchifmuft, amaz nagy boldog emlekezetű Fejér-Vári Profeffor ALSTEDIUS Uram, kis Bibliának mond vala lenni“.⁵ Kiderül ebből,

¹ NAGY Géza, i. m. 63.

² SZABÓ Károly, RMK. I, 408.

³ V. ö. ENYEDY Andor, i. h. 15–6. — DRĂGANU azt hiszi, hogy az ebben a munkában található kátészöveg lehetett a Csulai-káté (Gyulafehérvár, 1640) magyar eredetije (Dacor. IV, 77, 1151). Ez azonban csak úgy volna lehetséges, ha a Keresztury-féle szöveg kérdésről-kérdésre megegyeznék a Gyulafehérvárt 1639-ben megjelent latin-magyar káté szövegével, melynek címe: *Catechismus Az az; a' keresztyeni vallasnak és hűtnek rövid kérdéjekben és feleletekben* foglaltott, szent írásbeli bizonyságokkal meg erőfittetett summája, avagy vejeje*. Drăganu feltevésének valószínűségében régebben magam is hittem (Az erdélyi oláhság, 34. l. 68. j.), most azonban az a nézetem, hogy a kérdést közelebbről kell megvizsgálni.

⁴ ȘT. METEȘ, *Istoria bisericii românești din Transilvania*, Sibiu, 1935. I, 394: „Traducătorul din ungurește e cunoscutul predicator româno-calvin Ștefan Fogarasi — autorul e profesorul Alstedius dela școala calvină din Balgrad“. — N. DRĂGANU, *Histoire de la littérature roumaine de Transylvanie des origines à la fin du XVIIIe siècle*. Bucarest, 1938: „La traduction en a été faite d'après le *Catéchisme* de Heidelberg du professeur Alstedius“ (45).

⁵ L. a káté 5. lapját.

hogy a gyulafehérvári akadémia vezetésére Bethlen Gábortól meghívott és Rákóczi Györgytől pártfogolt Alsted még távozása után is szívesen idézett tekintély volt, arról azonban, hogy a heidelbergi káténak hetvenhét kérdésből és feleletből álló szövegét ő készítette volna, nem tudnak a források, sem pedig életrajzírója.⁶

A Fogarasi-káté alapjául szolgáló szövegről JUHÁSZ István a következőképpen nyilatkozik: „A Baritiu által kiadott 1646.-i káté⁷ szövegét összehasonlítva a Fogarasi István fordításával, megállapítható, hogy a két fordítás alapirata a Heidelbergi Káténak egy ugyanazon rövidített kiadása, a két fordító egymástól függetlenül dolgozott: Fogarasi nem ismerte a gyulafehérvári kátét s még a bibliai szövegek fordításában is eltér tőle.⁸ Ennek a megállapításnak az a jelentősége, hogy először mondja ki félreérthetetlenül: a két XVII. századi rumén heidelbergi káténak közös forrása van. Ezt a közös forrást azonban nem határozza meg közelebbről. Pedig ha igaz, hogy Fogarasi és a rumén György pap ugyanazt a szöveget használták fel, aminthogy igaz, akkor tulajdonképpen azt mondjuk, hogy mindhárom kátészöveg: a Fogarasié és a Csulai-káté két kiadásáé, ugyanarra az alapszövegre támaszkodik.

Önként adódik az a feltevés, hogy ennek az alapszövegnek a XVII. század első felében megjelent magyarországi latin, magyar, illetve latin-magyar káték valamelyikében kell foglaltatnia. Már JUHÁSZ rámutatott arra, hogy Rákóczi György uralma alatt a káté Gyulafehérvárt öt (1634, 1636, 1639, 1643, 1647), Nagyváradon pedig két kiadásban (1640, 1644) jelent meg.⁹ A két utóbbi SZABÓ Károly szerint csak latin szövegű, 84 lapra terjed s címlapjának szövege is egészen más, mint a Fogarasi kátéé. Ez a két azonos tartalmú kiadvány tehát sem a Csulai-káté, sem pedig a Fogarasi-káté alapszövegéül nem szolgálhatott. Kizárhatók már azért is, mert a latin szöveg nem lehet a rumén kátészövegekben oly gyakori magyaros alkatú tükröskéjezések sugalmazója. Ugyanezért esik el a hetvenhét kérdést és feleletet tartalmazó, de csak latin szövegű 1634. évi gyulafehérvári *Catechismus Religionis Christianae*. A kétnyelvű, latin-magyar kiadások sorát az azonos című 1636. évi káté nyitja meg. Az előbbivel esetleg fennálló összefüggésére (pl. a latin szöveg azonossága) azonban

⁶ F. W. E. ROTH, Johann Heinrich Alsted (1588–1638). Sein Leben und seine Schriften: Monatshefte der Comenius-Gesellschaft IV—1895, 29 skk. 1. V. ö. még KVACCSALA János, Az angol-magyar érintkezések történetéhez. Századok XXVI—1892, 711 (1. ehhez még ugyanannak a szerzőnek cikkét: Ungarische Revue, 1889. 628 skk. 1.) és Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár V—1906, 172.

⁷ Ezt tartják a Gyulafehérvárt 1640-ben megjelent *Otveatūnicū* második kiadásának. Szövegét BARITIÚ tette közzé: Catechismulu calvinescu inpusu clerului si poporului romanescu sub domnia principiloru Georgiu Rákóczi I. si II. Sibiu, 1879. (Saját jegyzetünk).

⁸ i. m. 192.

⁹ i. m. 190.

SZABÓ nem mutat rá,¹⁰ nem tájékoztat a kérdések és feleletek számáról s így ezt a kiadást ki kell kapcsolnunk érvelésünkből. Amennyiben azonban azonosnak bizonyul a későbbi kétnyelvű kiadásokkal, mi sem lesz könnyebb, mint az alább mondandókat ehhez képest kiegészíteni.

Maradnak tehát az 1639, 1643. és 1647. évi kiadások, amelyekben a Szentírás könyveinek felsorolása után a három részre osztott kátészöveg következik rövid bevezető résszel, mely a katekizmus célját és részeit ismerteti. Mindhárom hetvenhét kérdést és feleletet tartalmaz, tehát szerkezetük tökéletesen megegyezik a Csulai-katé és a Fogarasi-katé felépítésével. A latin, magyar és rumén szövegeket a debreceni református kollégium 1639. évi kétnyelvű kátéja,¹¹ a kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület tulajdonát képező 1643. évi kétnyelvű kátéja,¹² a marosvásárhelyi református kollégium könyvtárának Fogarasi-példánya¹³ és a BARITIU idézett kiadásában fennmaradt Csulai-katé alapján vettem össze. Ennek az egybevetésnek eredményeképpen megállapítható, hogy a Csulai-katé alapszövege a Catechismus Religionis Christianae 1639. évi Gyulafehérvárt megjelent kiadása,¹⁴ a Fogarasi-katéé pedig ugyanannak 1639, 1643, vagy esetleg 1647. évi kiadása. Mivel a három utóbbi úgyszólván teljesen megegyezik, pontosabb meghatározás aligha érhető el. Bizonyos, hogy a három közül az 1647. évi kiadás használata a legkevésbé valószínű, mert talán még meg sem jelent, amikor Fogarasi az 1639, vagy az 1643. évet Lugoson

¹⁰ RMK. II, 505. — 95 laposnak jelzi, ami felöttlő, mert az 1639, 1643. és 1647. évi kiadások 83 laposak. A szebeni evangélikus gimnázium példányát nem állott módomban megvizsgálni.

¹¹ Utolsó lapja a 76. számú, amelyen a Precatio vespertina csonkán maradt latin szövege zárja a könyvecskét. Közvetlen ezután kezdődik a kátéhez hozzákötött rumén énekeskönyv kéziratos szövege, amelyet Agyagfalvy Sándor Gergely készített a hunyadmegyei Hátszegen 1642-ben. SZTRÍPSZKY és ALEXICS szóvá teszik, hogy SZABO Károly elmulasztotta volt jelezni, hogy ez a becses kézirat hozzá van kötve a káté 1639. évi kiadásához, de magának a kátének rumén kapcsolatait nem vették észre. Megállapítjuk, hogy a kolligátum mindkét darabja közelről érdeklí a reformáció magyar-rumén érintkezéseinek kutatóját.

¹² Teljes példány, 83 lappal, a debreceni példányból tehát hét lap hiányzik.

¹³ Ennek, valamint a latin-magyar káté debreceni példányának lefényképeztetéséről még 1938. elején dr. FITZ József, a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-Könyvtárának főigazgatója volt szíves kérésre gondoskodni. Dr. KALOTAY Lajos mérnök úr fényképezte le a debreceni kátét, KOVÁTS Benedek, kollégiumi tanár, könyvtáros úr pedig Marosvásárhelyen viselte gondját a káté lefényképezetésének. Munkám megkönnyítéséért hálás köszönetet mondok mindannyiuknak, úgyszintén dr. VALENTIN Antal úrnak, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár ny. igazgatójának és a Könyvtár tisztviselőinek. Dr. JUHÁSZ István intézeti tanár úrnak több hasznos útbaigazítást kell köszönetet mondanom.

¹⁴ Dobre papról szólva írja DRĂGANU a bennünket is érdeklő következő sorokat: „Dacă ne gândim că Dobre trebuie să fi scris în Alba-Iulia în jumătatea întâie a anului 1639 și că traducerea *Catechismului*, care s'a făcut *probabil după ediția a II-a, dela 1639*, ori chiar deodată cu aranjarea sub tipar a celei a III-a, nu după cea dintâiu, dela 1636, a *Catechismului latinesc-unguresc*, nu s'a terminat decât în Iulie al anului 1640, sântem în drept să bănuim că el a mai tipărit și înaintea de această dată ceva ce putea să aibă la îndemână gata, ori aproape gata“ (AIIN. I—1922, 164).

már nyugodtan használhatta. A két utóbbinak szövege egészen jelentéktelen eltéréseket tüntet fel, amelyek semmiféle okoskodásra nem nyújtanak támpontot. Így pl. a 26. felelet kezdő szava az 1639-es kiadásban: *Ut eo testatum faceret*, az 1643. éviben pedig: *Vt eo testatum faceret*. A 75. kérdés latin szövege tévedésből elmaradt az 1643-iki kátében: „Quae est sexta petitio?“, amit persze a fordító könnyen pótolhatott. Fogalmazásbeli különbséget a Hiszekegy szövegében találunk, de ez sem olyan, hogy a rumén szövegből vagy egyikre, vagy másikra következtethetnénk:

1639:

5. Harmad napon | a' *halottak* közzül fel táma- | da. 6. Méne mennyekben, | üle a' mindenható Atya ISTEN- | nek jobbjára. 7. A' honnan | léfzen el jövendő itélni, ele- | veneket és holtakat. 8. Hi- | fzek

1643:

5. Harmad napon | a' *holtak* közzül fel támada. | 6. Méne mennyekben. üle a' | mindenható Atya ISTENnek | jobbjára. 7. A' honnan lé- | fzen el jövendő itélni elevene- | ket és holtakat. 8. Hízfék |

A két kiadásban a kérdések számozásában elkövetett hibák (l. a 40., 45., 46., 58. és 76. kérdést vagy csak a magyar, vagy pedig mindkét szövegben) azonosak, Fogarasi pedig számozatlanul, de ugyanabban a sorrendben sorolja fel a kérdéseket.

Kétségtelen, hogy sem György pap, aki talán valamelyik református iskolában latinul is megtanult, sem pedig Fogarasi, fordítás közben nem hanyagolták el egyrészen a latin szöveget. De hogy első sorban a magyar szövegre támaszkodtak, annak kétségtelen bizonyítékait sorolhatjuk fel.¹⁵ A harmadik rész első feleletében utalás történik Péter apostol közönséges második levelére. Ez az utalás a *latin* alapszövegekben tévesen: I. Pet. I. 10, F.-ban, Cc.-ben és a *magyar* alapszövegekben pedig helyesen történik! A magyar eredeti felhasználása mellett szólnak a sok közül alább felsorolandó szövegrészek, amelyek nyelvészeti és stilisztikai szempontból mérlegelendők:

[a] C.10: in peccato concipiamur
C.11: bűnben *fogontajunk*

Cc.35:

ne prindemü . . . în pęcate

F.11:

en pekat ne prī- | dem

¹⁵ C. = Catechismus Religionis Christianae, 1639, 1643; Cc. = Catechismus calvinesc, azaz a Csulai-káté, BARITIU kiadása nyomán; F. = Fogarasi kátéja. — A káté címlapján Fogarasi azt mondja, hogy deákból és magyarból fordított, az előljáró beszéd 5. lapján azonban csak a magyart említi: „*Magyar nyelvből* Olára nem kitsiny munkával meg-fordítottam.“

- [b] C.11: Qualis ergo quaerendus Mediator?
 C.13: Minemű közben járot kell tehát keresnünk,
a' ki által eleget tegyünk?

Co.35:

F.12:

Darâ ce înpăcătoriu trebuiașce să
 căutamă carele *se facă destulă* pen-
 tru noi se ne înpece cu dumnzău?

Dare tse entrembletor trebujește
 fzæ kautem, præ n kare *dejztul*
Ize falsem?

- [c] C.12: Ecce virgo concipiet, & pariet filium,
 & vocabis nomen ejus Immanuel.

C.13: Imé egy fzüz fogad az ő méhében és fzül
 fiat és nevezed azt Immanuelnek, *velönk*
Ijtennek.

Cc.35:

F.12:

adecă o vergură întru sine au prin-
 sū, si va nasce fiū, sī veri zice
 emanoilū, ce sē zice *cu noi dum-*
nzēu?

Jaka Verguræ va prinde en zgævul
 fzeu, fiva naște un fet, filva kjema
 ätsela Immanuel ätsaja ej ätsaja
Dumnedzeu ku noj.

- [d] C.16: Quid credis, dum dicis:
 C.17: Mit hízfefz, mikor azt *vallod*:

Cc.36:

F.14:

ce crezi? cândă zică si *mărturi-*
sesci, aciasta

Tse kredz kend ätsaja *ulujest?*

- [e] C.18: Quia nos falvat ab omnibus peccatis noftris?
 C.19: Mert minket minden büneinkböl *meg fzabadit*
és üdvözit

Cc.37:

F.15:

Pentru ciasta că pre noi *nīau spă-*
sitū si nīau răscumpăratū, dinū
 toate pęcatele noastre

Ke præ noj de tote pekatele no-
 fztræ ene *fzlobozeft, sine ifzpe-*
zeft

- [f] C.20: nec est aliud nomen sub coelo
 C.21: nem-is *adatott az emberek között*
 ég alatt mas név

Cc.37:

F.16:

si nu ĩaste altū nume *datū* suptū
 ceriū *īntru oameni*

nitsi *fzau dat entre omeny* fzupt
 tser alt nume

- [g] C.26: Dominus deducit in infernum, & reducit
 C.27: Az Vr *megöl, és ifmét meg elevenit, a'*
pokolig alá vet és ifmet felhoz,

Cc.39:

F.20:

domnulū *omoară și ȳară învie,*
oboară până în ȳadu și ȳară
scoate

Domnul *omore, si jarefite enviadze,*
dfofz pene la pekure arunke, si jare-
fite jzkote

[h] C.30: Quòd finguli credentes, Chrifti & omnium ejus
bonorum communionem habeant

C.31: Hogy minden hivek a' Chriftusnak és minden
ò javainak *közöfi és részefei* légyenek

Cc.40:

F.23:

cum totī credinciosii se ai-
bă parte în Is Chs, si în bu-
nătătile lui si în toate da-
rurile

Kum tocz vernitsi efz *kjus /i partnits*
alu Chritus, si den tot binele luj

[i] C.34: Omnes nostræ iustitiæ sicut panniculus abjecti-
ffimus

C.35: Minden mi igazságink olyanok mint a' havas *afzony-*
állatnak tisztátalan ruhája

Cc.40:

F.25:

toate dreptătile noastre,
sântū cá o *cărpă de muiare*
necurată

Totele dreptecile à nofztre, efz ka
kerpæ nekurate à mujerij

[j] C.58: Ementientur Iehovam

C.59: Hazudvan *meg tagadják az Vrat*

Cc.46:

F.37:

Mintîndū *lepădândusē de dom-*
nulū

Mincind *tegedujefzk præ Domnul*

[k] C.68: Ut voluntati propriæ renuntiantes, tuæ volun-
tati promptè pareamus

C.69: *Adjad* hogy a' minnen magunk faját akarattyát *hát-*
ra hagyán, a te akaratodhoz kéz engedelmeffeggel
legyünk

Cc.49:

F.43:

dăne cumū *se lăsămū* voia noastră
tnapoī si sē fimū gata spre plecarē
voieī tale

Dene kum noj ens *fze lefzem* voia
nofztre *en napoj,* si ketre voia ta
fze fim gata, ku engeduiture

[l] C.64: Id nos Chriftus docet

C.65: *Arra* minket meg tanit Chriftus *Urunk*

Cc.47:

F.40:

Învătiăne *pre* aciăsta *domnu-*
lū nostru Is Ch pre noi

Envacene *præ* atsaja *Domnul*
Chriftus

Ezek a példák minden kétséget kizáróan mutatják, hogy még a a biztosabb rumén nyelvérzékkel rendelkező György pap is gyakran a magyar mondatfűzés rabja (f, g, k), a magyar fogalmazás szavaihoz ragaszkodik (c, d, g), tükörfelfejzéseket használ s többízben nem a rövidebb és tömörebb latin, hanem a magyarázó célzattal hosszabb lélegzetű magyar szövegrészt veszi át. Sőt néha még ezt is megtoldja.

A latin eredetinek hatása már sokkal ritkábban mutatható ki.

C.24: Iosephus cum accepiffet corpus (Iesu)
pofuit in monumento suo *novo*.

C.25: Az Ioseph mikor á Iesusnak testét le
vötte volna, helyhezette az ő koporfojában.

Cc.38:

F.19:

Iosifü cändü luò trupuluı Is
silü puse in mormëntulü seü.

Ioseph kend are fi Iuvat dfofz tru-
pul lu Iesus, el nemefzti en mor-
mentul *nov* al fzeu.

Ebben az esetben azonban csak Fogarasinál figyelhető meg a latin szöveg számbavétele. György papnak mintha kevesebb nehézséget okozott volna a magyar szöveg fordítása, magyarul kétségtelenül jobban tudott, mint latinul. Nyelvében jóval kevesebb magyarosan ejtett latin szót találunk, mint Fogarasinál, akinél az *apostol*, *catechizmus*, *jundamentom*, *sacramentum*, *testamentum*, jelentenek sajátos magyar-nyugati ízt a szókincs szempontjából, míg György pap csak a *sacrament*, *vers* szavakkal árulja el, hogy — talán akarata ellenére — 'református' elemek is kerültek a tolla alá. Latin eredetű neologizmusokat különben a XVI. és XVII. század énekes könyveiben is sokat találunk, Fogarasi nyelve általában ezek nyelvéhez áll közelebb, míg György pap hívebben őrizi a görög-keleti műszókincsét és nyelvi hagyományokat s Fogarasi magyar eredetű rumén szavai helyett gyakran szláv megfelelőket használ: *aldui* ~ *blagoslovi*, *bintetlui* ~ *pedepsi*, *evangeliom* ~ *evanghelie*, *meserere* ~ *milă*, *păcură* ~ *tad*, *semeliu* ~ *obraz*, *șireag* ~ *gloată*, *testamentum* ~ *testament*, *lege*; *ului* ~ *mărturisii*, *uricaș* ~ *moștean*, stb. Szinte azt mondhatnók, hogy a JUHÁSZ által megállapított egyházkormányzati kettőségek kétféle irodalmi nyelv felel meg, a görög professziótól teljesen elszakadtak nyelvének képviselője Fogarasi, az uniós, de hagyományos szervezetükhöz ragaszkodók képviselője pedig György pap.

Mint érdekességet említjük meg, hogy a lat. *catolica* melléknevet Fogarasi a *chiuză* szóval fordítja, György pap azonban fordítatlanul hagyja.

Ugyanezt a kettőséget tapasztaljuk a magyar elemek szempontjából is. Fogarasi és általában az énekeskönyvek és egyéb református vallási művek szerzői meglehetősen szabad folyást engednek a magyar szavaknak

a kialakulóban lévő református rumén irodalmi nyelvbe. A másik tábor itt is kisebb rugalmasságot mutat.¹⁶

A XVI. és XVII. századi rumén irodalmi nyelv arculatán világosan tükröződnek azok az erőfeszítések, amelyeket a csaknem teljes hagyományhiány következtében kellett tennie, hogy megfelelhessen a reformáció korában tömegesen reázduló feladatoknak. Külön tanulmányt érdemelne ennek a nyelvújító és nyelvgyarapító mozgalomnak részletes elemzése, mert csak így alkothatnánk magunknak tiszta képet a rumének irányában vállalt magyar misszióknak a nyelvteremtés terén végzett jelentős munkájáról. Fogarasi szövegén is meglátszik a rumén nyelv merevségével való állandó küzdés, igaz, hogy ő a nyelvet nem uralta abban a mértékben, mint György pap, de a fordításában fellépő nehézségek megítélésénél nem szabad elfelednünk, hogy nemcsak fordítói, hanem jól-rosszul sikerült teremtő munkát is kellett végeznie. Hiába ismerte azt a nyelvet, amellyel a bánsági énekeskönyvekben is találkozunk, a káté szövege mégis gyakran állította újszerű feladatok elé.

Csak néhány példát említünk, annak a bizonyítására, hogy ennek az időszaknak írói és fordítói milyen ötletesen és leleményesen keresik és teremtik az egyes fogalmak hordozására alkalmassá teendő szavakat. A 'Meváltó' pl. *mântuitor, slobozitor, descumpărător, scumpărător, răscumpărător*, a 'felebarát' *vecin, priatin, priatnic, aproapele*, a 'hivő' *vernice, crezut* és *credincios* (ebből: *nevernic, necrezut, necredincios*) 'teremteni' *rodi, formălui, fundălui* (és nem *a crea*), a 'katekizmus' *întrebare, catechismuş, otveatnic*, a 'nép' *neam, nemzat, dihanie, nărod* (és nem *popor*), az 'irigy' *pizmaş, nevedernic, nevedencios*, az 'ellenség' *alenişig, aleaniş, vrăjmaş* (nem *inamic*), 'szegény' *meser, sîroman, sirac, niştotos*, a 'csoda' *mîrac(ul), ciudă*, stb. Magyar és magyarországi latin, a népnyelv régi elemeiből képzett új szavak, ó-egyházi szláv és bolgár eredetű szavak elegyednek egymással s keresik az állandósulás felé vezető utat. Az akkori forradalmi nyelvállapot éreztetésére idézzük a hatvanötödik zsoltárnak néhány sorát (VISKI, 145):

Brazdele holdelor vefzelest
Frumofz fztropindule

Ku ploj de hafzne le aldujest
De biu fze rodafzke.

¹⁶ DRĂGANU írja a kálvinista magyar nyelvi hatásról: „din punct de vedere lexic se vor putea aduna: un număr destul de însemnat de elemente latine astăzi dispărute, dar întrebunţate în sec. XVI. și XVII, un foarte mare număr de maghiarisme (socotind între acestea și unele latinisme venite prin intermediar maghiar), care ne arată ce-ar fi devenit limba română literară dacă influența maghiaro-calvină ar fi continuat cu aceeași intensitate ca în sec. XVI. și XVII.“ (Un manuscris calvinoromân din veacul al XVII-lea. București, 1936. 2). Vö. még TAMÁS, Az erdélyi oláhok, 22. Az itt felsorolt magyar elemekhez l. még: *alenişig* < ellenség, *başă* < bátya, *banat* < bánat, *bereşig* < betegség, *celui* < csal, *ciordă* < csorda, *culdui* < koldul, *hop* < hab, *ocă* < ok, *oltalm* < oltalm, *paloia* < palota, *sucului* < szokni, *sucşig* < szűkség, *tabor* < tábor, *tău* < tó, *vig* < vég, stb. Fogarasi magyar eredetű szavait felületesen sorolja fel MOLDOVÁN, Alsófehér, 821. Valamivel bővebb, de szintén hiányos DRĂGANU összeállítás: Dacor. IV—1927, 116.